

פרק ט"ז

הטמפרמנטיים [המזגים]

בעוד שהפסיכולוגים חיפשו ומצאו מספר רב מאוד של טיפוסים פסיכולוגיים, מצא שטיינר, שארבעת סוגי המזג, שרווחו כיוון הקדומה, יכולים לשמש בסיס איתן למיון ולזיהוי מזג-היסוד של הילד ושל האדם הבוגר. כמובן ששטיינר לא קשר אותם לרפואה היוונית, שייחסה אותם לנוולי הגוף. עם זאת, הטמפרמנטיים [המזגים] אינם תופעה נפשית בלבד, אלא מעוגנים גם במעמקי הגוף. אנו נראה שהטמפרמנטיים קשורים באופן הדוק לפסיכולוגיה האנתרופוסופית, כלומר למיכלולים: גוף פיזי, מיכלול כוחות החיים, נפש ורוח²⁵, ובהתאם לכך, להתפתחות הנפשית הבריאה והחולה של האדם, כפי שיובהר להלן. [האיזון הנפשי מתבטא גם במילה הלטינית טמפרמנט, שפירושה: תערוכת נכונה].

כללית, מבוסס הטיפוס הפסיכולוגי על האופן בו נוהג האדם היחיד בתגובתו השכלית והרגשית לעולם. כך למשל, מציג יונג ארבעה סוגים כאלה, המביעים את עצמם בצורה אופיינית באמצעות החשיבה, הרגש, התחושה והאינטואיציה. אך מעבר לכל אחד מטיפוסים אלה, הוא מכיר באבחנה חשובה מאוד של הטיפוס המוחצן והמופנם [אקסטרוברט ואינטרוברט], וזאת משום שביכולתנו להפנות כל אחד מכשרינו אלה לעולם החיצוני או לעולם הפנימי. בחלוקה זו, שנעשתה על פי "אופן ההתנהגות", מתקרב יונג במידה רבה לסוג האבחנות המהותיות שמצא שטיינר בטמפרמנטיים, דהיינו, לאבחנה החודרת אל מעמקי היישות האנושית. ג'ורג' מרדית [סופר בריטי ידוע] טען פעם, שדבר אינו אמת, אלא אם כן אתה יכול לכתוב אודותיו שיר. כוונתו הייתה, ששורשי הדברים

25. הפסיכולוגיה האנתרופוסופית הולכת בעקבות אריסטו, שאומצה גם ע"י הרמב"ם. מיכלול כוחות החיים זהה איפוא למערכת הווגטיבית, ואילו הנפש כוללת את המערכת האנימלית. הרוח זוהתה על ידי כושר הדיבור. כפילוסופיה החדשה הוגדרה הרוח על ידי התודעה העצמית, הייחודית לאדם.

נמצאים באותם מעמקים של הטבע ושל הטבע האנושי, מהם נובעת השירה. ואכן, משוררים דגולים תיארו בשיריהם התנהגות של אנשים בעלי מזגים שונים. ג'ון מילטון, למשל, כתב שני שירים כאלה, כיצד האדם הסנגוויני והאדם המלנכולי [ההסבר יינתן בהמשך] מבקשים להעביר את יומם, וקשה לחשוב על דוגמא טהורה יותר של שירה. שני השירים הם: *ALLEGRO* ו-*IL PENSEROSO*. כפי שכבר ציינו, שטיינר לא הלך בעקבות הפיזיולוגיה והפסיכולוגיה העתיקים לפרטיהם, משום שהיחס בין הנפש לגוף השתנה במהלך ההיסטוריה האנושית, אך חשוב היה לו להדגיש, שהמזג אינו עניין נפשי בלבד, אלא מתבטא ומתגלה הן במיבנה הגופני והן בשפת בגוף, למשל בצורת ההליכה וכד' ואפילו בעור הפנים. וכמובן, אופיו של האדם, משפיע גם על בריאותו וחוליו, כפי שידוע היום מן הרפואה הפסיכוסומטית. כמו כן, מיזגו של האדם מבדיל אותו מאנשים אחרים ומטביע את חותמו על השלבים השונים של חייו.

עלינו לשאול איפוא: מדוע ישנם ארבעה טמפרמנטיים עיקריים ולא מספר אחר? וכן, מדוע ייחס להם שטיינר חשיבות כה רבה?

מיזגו של האדם הוא החוליה המקשרת בין המאפיינים הייחודיים של האדם לבין יסוד כללי יותר, כמו: עם, משפחת עמים. לפי שטיינר, רק היסוד המשפחתי או העדתי נכלל בתחום התורשה. מהורינו אנו רוכשים את התכונות האנושיות כפי שהן מודגמות במשפחה מסוימת. אולם, לתחום זה של תורשה חודרת רוחו האישית של האדם, שהייתה קיימת לפני הלידה ותמשיך לחיות לאחר המוות.²⁶ הטמפרמנטיים מתייחסים לתהליך ההתמודדות המתרחש בין העקרונות התורשתיים הכלליים לבין המאפיינים הייחודיים של האדם. מדוע, אם כן, הם מתחלקים לארבעה סוגים או טיפוסים? התשובה יכולה להינתן רק אם נבהיר את טיבעה של ישות האדם, המשמשת כבסיס לחינוך ולדורף. מהורינו אנו יורשים לא רק את גופנו הפיזי, המורכב מן הטבע הדומם, אלא גם את כוחות החיים הממלאים אותו, ואשר בלעדיהם הוא היה מתפרק כפי שגויה מתפרקת לאחר המוות. כלומר, אנו יורשים מהורינו ירושה כפולה: גוף פיזי וכן מיכלול חיים [שנקרא במונח הטכני 'גוף' אתרי]. יש לציין, שלגבי הגוף הפיזי ממלא האב

26. אין זה מוצדק לדבר על הישארות הנפש, כלומר, סכום זכרונותינו, תחושותינו ואפילו מחשבותינו, משום שהנפש אינה נצחית. לעומת זאת, רוחו של אדם, שהיא תמצית אישיותו הפנימית, עוברת התפתחות נצחית ואינה כלה לעולם.

תפקיד נכבד ביותר, ואילו לגבי מיכלול החיים, האם היא הדומיננטית, כך שהילד עשוי להיות דומה לשני ההורים, גם אם קיים שוני רב ביניהם.

מעבר לגוף הפיזי ומיכלול החיים, יש לאדם גם נפש ורוח, המרכיבים את אישיותו האינדיבידואלית. לחיה יש אומנם נפש ותודעה כלשהי, אך לאדם יש בנוסף גם רוח אישית ותודעה עצמית. כך שהגענו לארבעת איברי-היסוד של ישות האדם. בחיים, נדיר למצוא אדם "מאוזן" לגמרי, ובאופן מעשי נראה תמיד שאחד (או יותר) ממרכיביה של הישות האנושית יגבר על האחרים. הגמנויה זו היא שתקבע את אופיו או מיוגו של הילד, ואף של המבוגר. מן העובדה שישות האדם מורכבת מארבעה מיכלולים [דהיינו: גוף פיזי, 'גוף' אתרי, נפש ורוח אישית], נובע גם שקיימים ארבעה טמפרמנטים, שהרי כל אחד ממרכיבי הישות האנושית יכול לבלוט מעבר לנומה וכך להוות סימן היכר למזג החרגי.

בקצרה ניתן לומר, שאם הגרעין הפנימי של האדם, כלומר הרוח, מתבלט לעומת המיכלולים האחרים, הילד יהיה כולרי עם אנרגיה ונחישות רבה. אם המיכלול התודעתי הבסיסי, כלומר הנפש, יאפיל על המיכלולים האחרים ויחמוק משליטתו החזקה של האני, תהיה לאדם פתיחות מתמדת לרשמי החושים המתחלפים או לזרימה בלתי מכוונת של רעיונות. לאדם זה יהיה עניין רב בתחומים רבים, אך הוא יהיה שטחי והפכפך. הוא יהיה איפוא סנגוויני [קופצני מדבר לדבר]. אם מיכלול החיים משתלט על המיכלולים האחרים ויוצר, כהלך נפש אופייני בחיי האדם, אותה תחושת רגיעה נינוחה שבאה בעקבות ארוחה דשנה, הרי אז הוא לא יגלה עניין נלהב או תמידי בשום דבר שבעולם הסובב אותו, מלבד מה שתורם לרווחתו שלו. הוא יהיה איפוא פלגמטי [המונה הפסיכולוגי מציין אדם מתון, מיושב בדעתו, שאינו מתרגש בקלות, ואינו זהה עם המשמעות הנהוגה בשפה העממית]. ולבסוף, אם הגוף הפיזי מכריע את שאר המיכלולים, כך שנגזר על האדם להתמודד תדיר עם כבדותו הגשמית, המקשה עליו לצאת אל העולם החיצון, ועל כן הוא ייסוג ויתכנס אל תוך עצמו, התוצאה תהיה מזג מלנכולי, מדוכדך.

לכל טמפרמנט יש את סגולותיו שלו, מעלותיו ומיגרעותיו. אולם, אם לאחד מהם תהיה שליטה חזקה מדי, קיצונית ממש, על האישיות, הרי התוצאה תהיה חוסר איוון מסוכן. בכל הטמפרמנטים טמונות סכנות גדולות או קטנות. ייתכן, שהילד הכולרי יסבול בסך הכל מהתפרצויות זעם, שילדים כה רבים מועדים

להם; אך התקפים אלה עשויים להידרדר לשיגעון של ממש במקרים קיצוניים. התנודות של הטיפוס הסנגוויני עלולות לגלוש לסהרוריות. האדישות שמראה הפלגמט [לא במובן העממי, כאמור], עלולה ליהפך למצב של אוילות נבוכה, ואילו מצבי הרוח הדיכאוניים של המזג המלנכולי עלולים ליצור בנפשו אשליות, כגון, שיגעון הרדיפה [פרנויה]. בתי החולים לחולי נפש שלנו מלאים באנשים שהטמפרמנט שלהם גבר עליהם במידה קיצונית.

כל אדם שבילה בחברה של שתיינים, יוכל להבחין בהופעתו של מזג האדם בהיותו שתייני [נכנס יין, יצא סוד]. האחד יהיה אז תוקפני, האחר יהיה בכיין וסנטימנטלי, השלישי מצחיק ומגוחך והרביעי קהה ואטום. בחוגי הצבא הייתה מסורת, שאינן מכיר את האדם עד שהוא שתיי, ובמידה שהשתייה חושפת את הטמפרמנט, הרי יש אמת במסורת זו.

כשאנו מביאים בחשבון את מספר האנשים כיום שבילו חלק כלשהו של חייהם בבית חולים לחולי נפש כתוצאה מהתערערותו של מיוגם, נבין כמה חשוב לטפל בטמפרמנט החל מן הילדות באופן כזה, שהמבוגר יהיה אדון לו ולא עבדו. ואכן, יש דרך חינוכית לעשות זאת: עקרונית, עלינו לאפשר לילד בעל מזג בולט לבטא את מיוגו ומדי פעם גם ל"הוציא החוצה" את עורף הטמפרמנט השולט בו, "לשתחרר קיטור", כפי שנהוג לומר. אין טעם לאלצו להיות ההפך ממה שהינו. הוא רק ישקע עמוק יותר בביצה נפשית. מלבד זה כמובן יש לנו אמצעים חינוכיים לטפל כיאות בכל מזג ואופי, כפי שנתאר להלן.

אל נשלה את עצמנו, שנוכל לסווג את הילדים בדיוק לפי ארבעת הטמפרמנטים שתיארנו, משום שלרוב הילדים, כמו לרוב המבוגרים, יש מזג מעורב. ילד סנגוויני יגלה לעיתים קרובות תכונות פלגמטיות רבות, וילד מלנכולי יש פעמים רבות אצרות כעס נסתרים. אפשר אפילו להתאפיין בטמפרמנט אחד בתחום מסוים של החיים ובמזג אחר בתחום אחר. באופן כללי, על כל פנים, צובע הטמפרמנט את אופיו של האדם המבוגר כולו, וכמעט תמיד אף את כל אופיו של הילד. יש ללמוד להבחין בטמפרמנט של האדם, בדומה לחדות העין הדרושה כדי לזהות את מחברה של יצירה אמנותית או מוזיקלית. אולם, כדי ללמוד את הנושא, נתחיל בניגודים הגדולים והבולטים לעין.

הילד הכולרי

תארו לעצמכם ילד חסון, אפילו גרן, ההולך כאילו רצה להעמיק את עקביו בקרקע בכל צעד. ראשו מונח באופן יציב על כתפיו, עיניו כהות ולוהטות וידיי משקפות את מיבנהו הכללי, אגרופיו שמנמנים ובעלי אצבעות חזקות המחזיקות בחוזקה ובכישרון כלי עבודה. יש לו עניין עמוק בעולם, במיוחד במה שעושים בו בני האדם, וכשהוא נוטל על עצמו תפקיד, הוא הולך איתו עד הסוף. הוא רוצה להיות מנהיג בכל משימה, וילדים אחרים מכירים בעליונותו והולכים אחריו בשמחה. "תנו לי לשחק את האריה", הוא קורא, כי הוא כולרי, כמו "בוטום האורג", ומבליט את עצמו בכל הזדמנות. תום סויר מהווה דוגמא נפלאה של ילד כולרי בריא.

ילד כזה הוא נכס רב-ערך לכיתה, שהרי כל בני האדם זקוקים למנהיגים, ונחישותו עוזרת להתמיד במשימה ולשמור על רענותה. אך לאנרגיה השופעת שלו יש לתת כיוון ומרחב. בהעלאת מחזה יש להעניק לו תפקיד פעיל ומרשים, ובדרך כלל טוב לתת לו משימה קשה ולהשאירו להתמודד עם הקשיים לבדו. ייתכן שהמורה יצטרך למצוא לו איזו מטלה קבועה ודבר זה אינו קל בבית ספר מודרני, שבו אין עצים לחוטבם, לא פחמים להסיעם בקרון, ואין ממרקים ומצחצחים רצפות. אם אתה צריך להרגיעו, תאר לו אירוע הכולל אלימות, סערת רגשות וגבורה רבים, יותר משיכול הוא לתאר לעצמו, ותן לו להיווכח שגם אתה, המורה, עשוי לכעוס נוראות. אם הוא נוטה להיות צוהל ושמח, תן לו להציג תפקיד כלשהו בפני הכיתה, ואז שבח את חבריו על שגילו עניין כה רב בהצגה. אל תושיב אותו ליד ילד מלנכולי, שרק יעצבן אותו, ושעליו יטיל אימה. שים אותו ליד ילד כולרי אחר, ואז, אם יחטיף לו אגרופ, יקבל ממנו מכה בחזרה. מעל לכל, עליך לנסות ללכוד את הערצתו ואת נאמנותו, וזאת תצליח לעשות אם תראה לו שאתה אדם בעל כישרון ויכולת, שכן, הטיפוס הכולרי משתוקק להגיע להישגים בעצמו ויכבד הישגים של אחרים.

הילד הסנגוויני

כעת, תאר לעצמך ילד אחר, בעל מיבנה קל יותר, עצמות עדינות והליכה קופצנית, כמעט מרקדת. צווארו ארוך למדי, עיניו כחולות, ולורב יש לו רעמת שיער מתולתל. כשהוא עובד, הוא יפנה ראשו למישמע כל רחש קל. ארוננו בבית מלא בדברים שהחל לעשות ומעולם לא סיים. קל למשוך את תשומת ליבו, והוא

להוט להשיב על שאלות, בדומה לילד הכולרי. הוא נוהג לנפנף בידו באוויר כדי ללכוד את תשומת ליבו של המורה, כאילו היו ידיו טחנת רוח, אך ייתכן שכבר שכח את השאלה או את התשובה עד שהגיע תורו לדבר. ודאי שלא יזכרם למחרת, כי מוחו דומה לקרקע שאינה עמוקה דיה, ושעליה גדל זרע במהירות, אך גם קמל במהירות. זהו הילד הסנגוויני, והוא הטיפוס האופייני ביותר בין הילדים, כאשר לכל גיל הטמפרמנט האופייני לו, ובילדות שלטת בדרך כלל הסנגוויניות, שמונעת מן הטמפרמנטיים האחרים לבוא לידי אותו ביטוי אינטנסיבי, כפי שקורה אצל המבוגרים.

מן הילדים הסנגוויניים יכול המורה ללמוד רבות על הילדות. מהם ילמד את הצורך ההכרחי לשמר את תשומת לב הילדים על ידי רענונות וגיוון. הם ילמדוהו, שלעולם אין לדבוק באופן נוקשה במערך-שיעור מוכן, אלא יש לאפשר משחק חופשי של רוח קלילה שתשרור בשיעור, להמשיך בנושא מעניין ומושך שעלה באורח בלתי צפוי, ויחד עם זאת לחזור לבסוף אל הנושא המקורי. הוא ילמד לסלוח להם כשזינחו את המטלה שהבטיחו או כאשר יפרצו בצחוק בשל איזה אירוע פטוט, בשעה שקיווה ליצור הלך-נפש של כובד ראש. הם אלה שיראו לו, כמה הוא עצמו מגוחך. אך כשהוא חפץ בשינוי מהיר של תשומת הלב, או בשינוי מהיר של האווירה בכיתה, הוא יכול לפנות אל הילדים הסנגוויניים ביותר והם יובילו את הכיתה.

טוב לתת לילדים הסנגוויניים מיגוון רחב של משימות ולשנותן מפעם לפעם, אף מהר יותר משהם רוצים, בתנאי שהמשימות אינן קשות מדי. אולם כמעט תמיד אפשר להיווכח, שלילד סנגוויני יש התעניינות ייחודית, שבה הוא אינו סנגוויני כי אם מראה נחישות רבה. יש לעודד התעניינות זו בכל דרך אפשרית, כי, דווקא משום שזהו טמפרמנט הילדות, יש בסנגוויניות סכנה רבה לילדים, במיוחד בתקופה שהמציאה כל צורה אפשרית של הסחה ובידור, הן לילד והן למבוגר. זה הטמפרמנט היחיד שיש להגיב עליו תוך עידוד ישיר של היפוכו, בד בבד עם נתינת יד חופשית לפעילות. לילדים הסנגוויניים עוד תכונה חשובה אחת. כיוון שהינם ילדים אופייניים, הם מרגישים צורך להיצמד באהבה למבוגר כלשהו, שישמש להם עוגן ומצפן בעולמם הנייד. אז יבצעו תפקידים, שהטמפרמנט שלהם היה בעצם מונע לבצעם, פשוט מתוך אהבה לאישיות המחנך, תוך השתוקקות לזכות בשביעות רצונו ואהדתו. מחנך הכיתה צריך למצוא דרכים לטפח במיוחד את אהבתם של הילדים הסנגוויניים, כשם שהוא צריך להרשים את הילדים הכולריים בכישוריו.

הילד המלנכולי

תארו לעצמכם ילדה דקת גזירה ומלאת חן, עם עיניים חומות או אולי אפורות כמו אתנה [האלה היוונית], שיער חלקלק ואצבעות ארוכות. היא הולכת בריתמיות ושיקול-דעת, וכל תנועותיה נשלטות על ידה. היא נהנית מאוד מחברת עצמה וחפציה בדרך כלל נקיים ומסודרים. בכיתה היא נראית לעיתים קרובות כמרחפת בעננים, כאילו שאינה מקשיבה, אך ביום שלמחרת היא תשאל אותך שאלה מעניינת על מה שאמרת, דבר המלמד שזכית בתשומת ליבה יותר משסברת. זוהי הילדה המלנכולית, וכמו ד"אק ב"כטוב בעיניכם" [של שקספיר], היא עדיין תקועה ב"סיבה השביעית", כשהשיחה כבר מזמן זרמה הלאה. לרוב, היא מהווה מקור שמחה למורים, כיוון שהיא מגלה פתיחות, מהרהרת במה שלמדה, יש לה רעיונות מקוריים והיא שואלת שאלות חכמות. היא ביישנית בדיבורה ויש לעודדה להביע את מחשבותיה. היא תעשה כל דבר מתוך זהירות. כשהכיתה מצוירת, היא עדיין תעבוד על פינה אחת קטנה בדף הציור, שעה שהילדים הסגנוניים כבר השלימו ברישול שתיים או שלוש "יצירות מופת אמנותיות". הצבע החביב עליה הוא כחול או סגול בהיר, והיא נרתעת מן האדום המרגש, שעליו עולדים הילדים הכולריים. כשהמורה מבקש דוגמא ליצירה עמוקת מחשבה, או רוצה להיזכר בשיעור מסרים שניתן לפני זמן רב, או לעורר הלך נפש של אהדה או חמלה, הוא יכול לפנות אל התלמידים המלנכוליים שלו. הילד המלנכולי עושה רושם של ילד אידיאלי, ואכן המבוגרים בדרך כלל מעדיפים אותו, כיוון שהוא יודע להעסיק את עצמו ואינו עושה צרות. אך הוא עלול להיות גם קשה-חינוך. בקלות הוא יכול לרחם מאוד על עצמו בגלל איזה אי-צדק מדומה, או פשוט משום שהחיים קשים מדי בשבילו, והוא אף יכול להיות אנוכי ובלתי-חברתי. הוא יירתע מכל הצעה פתאומית ויסרב ללכת למסיבה, שבלבו הוא משתוקק ללכת אליה. עליו להתכונן לכל אירוע חברתי כמה ימים מראש. אמור לו שבעוד שישה ימים תהיה מסיבה נהדרת שתגרום לו הנאה, והזכר לו מי מחבריו יהיה שם וממה ייהנה במיוחד. חזור על דברים אלה כל יום, אז יהיה סיכוי טוב שהוא ילך בשמחה בבוא הזמן, וכמה ישמח לספר לך על הכל אחר כך! בשעות שהוא מרחם על עצמו, כפי שקורה לו לעיתים קרובות, אין בשום פנים להתקרב אליו במילים עליונות ומעודדות. ספר לו סיפורים המתאימים לגילו, על הקשיים והמבוכים שעומדים בהם אנשים אחרים, ומתוך אהדה אליהם הוא ישכח את צרותיו. בדרך עדינה צריך המורה ליידע אותו, שגם

לו עצמו היו אכזבות וקשיים, והוא נאבק קשה כדי להתגבר עליהם. כך יזכה באהדתו, ועל ידי כך, גם בהערכתו ובאמונו.

הילד הפלגמטי

לבסוף, יש לתאר את הילד הנדיר למדי - הפלגמטי. הוא שמן וגרוע, כעל פנים עגולות, חסרות הבעה במיקצת, ועיניים נעדרות הירהור כלשהו. הוא מרוצה בהחלט אם משאירים אותו לבדו, ואפילו ימשיך לשבת בכיסאו כשהכיתה כולה כבר יצאה החוצה להפסקה או לשיעור אחר, כיוון "שאף אחד לא אמר לי לצאת". נדמה שיש לו עניין מועט ביותר בנושא השיעור, והוא גם תורם לו מעט מאוד. הוא אוהב את מזונו, ובעיקר ממתקים, וישן בכבודו. הילד השמן ב"מועדון הפיקוויקים" [של דיקנס] הוא דוגמא טובה לילד פלגמטי. במידה מסוימת, הוא ישן גם כשהוא ער, ועליך לדפוק על שולחנו כשאתה רוצה למשוך את תשומת ליבו לדבר מה. אתה יכול לעורר אותו לפעילות על ידי כך שתתגבר עליו במיגרש הכיתי שלו. ספר לו סיפור באיטיות רבה, עם הפסקות ארוכות בין כל מילה ומילה, ובקול המונוטוני ביותר שתוכל. אחרי זמן מה הוא יתחיל להראות סימני מצוקה ולהתנועע בכיסאו בחוסר מנוחה. אם תפסיק או תשאל אותו שאלה, הוא יענה במרץ רב. אין זה דבר של מה בכך, לסחוט ממנו אפילו מידה קטנה של אנרגיה.

אך ישנה נקודה אחת, בה יכול להתעורר המרץ החבוי שלו. הוא אוהב לצפות כמה שעושים הילדים האחרים. זוהי מעלה מיוחדת, ויש לעודדה בכל דרך אפשרית. אל תבקש ממנו לחזור על משהו מן השיעור של אתמול, כפי שנהגת לגבי הילד המלנכולי, אך עודד אותו לספר לך מה מצייר שכנו, ומה מכירת שכנתו לספסל הלימודים, מה מציגה רות ומה מראה יונתן לכיתה, כי באמת איכפת לו משאר הילדים, ובדרך זו ניתן לעורר אותו לחוסר-אנוכיות מרשימה, כמו גם לפעילות. אם ילד אחר נפצע, יהיה זה הילד הפלגמטי שיטפל בו וייקח אותו למקום בו ניתן לחובשו, משום שיש לו במיזוג הרבה מתכונות האם הדואגת והרחמנית. במיוחד ילדה פלגמטית יכולה להפוך לאמא קטנה של כל הכיתה. ייתכן, שלבסוף יכול הילד הפלגמטי להפוך למעולה שבטמפרמנטים, כיוון שדרך האהדה ותשומת הלב שלו הוא יכול לספוג את מעלותיהם של הטמפרמנטים כולם. אך כמובן, אז הוא כבר מפסיק להיות פלגמטי!

כבר צוין שנוהג טוב הוא להושיב ילד כולרי ליד ילד שגם הוא כולרי. הוא הדין לגבי כל הטמפרמנטים [הושבת הילדים על פי מיוגם צריכה להיעשות

בטקט וללא תיוג]. ילד פלגמטי ישמעם משכנו הפלגמטי, והדבר יעוררו לפעילות כלשהי, כפי שילד כולרי ייתקל בהתנגדותו של שכנו הכולרי וייעשה מאופק במידת מה. אם נושכ את כל הילדים בעלי הטמפרמנטים הדומים יחד, תידמה הכיתה לתזמורת המורכבת מקבוצות של כלי מיתר, כלי נשיפה מעץ וממתכת, ושל כלי הקשה. ואכן, על המורה לחשוב על הכיתה שלו כעל תזמורת, כשהוא שולט בה ונהנה ממלוא הסגולות והצלילים של כלי-אנוש אלה.

הכרת הטמפרמנטים עשויה לעזור רבות בהכנת הנושא הלימודי שיוצג לילדים, כיוון שתמיד יהיה היבט אחד שידבר יותר לטמפרמנט אחד מאשר לאחר, כך שנוצר באופן טבעי גיוון בריא בשיעור. למשל, במתימטיקה יחגגו הילדים הסגנוניים עם מספרים גדולים ויעלצו באותם סכומים הגדלים בקפיצות ובדילוגים, כבאותו סיפור שבו שילם איש אחד למפרול הסוסים חמישה סנט עבור המסמר הראשון בפרסת סוסו, עשרה עבור השני, עשרים עבור השלישי ובסך הכל היו לו ארבעים ושמונה מסמרים. הילדים המלנכוליים יעדיפו שהסכומים יקטנו וילכו בהדרגה, כבאותה חבורה של אנשים השותלת שתילים רכים, ובכל יום יש תשע שורות פחות לשתול. את הילד הכולרי אפשר לבקש לחשב כמה עבודה תהיה לכל פועל לבצע, אם צריך לשתול שלושים אלף עצים בשנים עשר יום, ומספר העובדים שמונה בלבד.

בכל נושא הנוגע לעניינים אנושיים, יהיה בדרך כלל ברור, איזה היבט ידבר לליבו של איזה טמפרמנט. אם ניקח את סיפורו של קולומבוס, מי הכי יתעניין בקשיים שהיה עליו להתגבר עליהם, ובדבקתו הרבה במטרה? ומי יתרגש במידה הרבה ביותר מסופר הטרגי של הסיפור, לגבי קולומבוס עצמו ולגבי תושבי אמריקה הקדומים? מי ירצה לדמיין את תושבי האיים המביאים מתנותיהם לאנשים הלבנים הנמצאים בספינותיהם השטות? ומי יאהב לחשוב על הבתים של תושבי האיים, מה אכלו וכיצד בישלו זאת? או ניקח דוגמא אחרת: מאילו נקודות מבט שונות יכול אתה לגשת לסיפור האדיר של המהפכה הצרפתית: המצוקה של האיכרים המדוכאים, רצף האירועים מלאי-ההפוכות, החל מצעדת הנשים בוורסאי עד לעשן מטחי התותחים, ועד לקריירה המדהימה של נפוליאון?

אך לא רק בשיעור היסטוריה ניתן לעשות אבחנה לפי הטמפרמנטים. בשיעורי הלשון הראשונים, יהיו אלה הילדים הכולריים שיימשכו ביותר לפעלים ויאהבו להציגם. הילדים המלנכוליים יעריכו את האבחנות הדקות באיכויות המובעות בתארי השם. הילדים הסגנוניים יתעניינו בשמות העצם כמייצגים את מיגוון

האובייקטים שניתן למצוא במקום מסוים, ביער, בנחל או על החוף. עבור הילדים, העולם עדיין מהווה תמונת-ראי של האדם, כך שנושאים רבים אחרים יכולים גם כן להיות מטופלים בהתאם למיזגי התלמידים. בעלי-חיים שונים, צמחים ועצים שונים, אפילו חלקי הצמח השונים (השורש, העלה, הפרח והפרי), יעניינו סוגים שונים של ילדים. במיוחד ראוי להביא בחשבון את מזג הילד, כאשר ניתן לילדים להכין עבודה אישית, הן בבית והן בבית הספר. לא תמיד הילדים חכמים דיים כדי לדעת, איזה עיסוק יעניין אותם ביותר. השיפוט שלהם מבוסס יותר מדי על חיקוי ועל גורמים אחרים שאינם רלוונטיים, כדי שנוכל להסתמך עליהם. להציע לילד מה לקרוא, להמליץ על התחביב ועל כלי הנגינה שלו על פי המזג שלו, פירושו לרוב להציל אותו משיעמום ולכוונו לעיסוק מלהיב.

לאחר טיפוח הומוגניות ההוראה, שהייתה שכיחה בבתי הספר של המאה התשע-עשרה, התחולל במאה העשרים מיפנה חד אל עבר ההנחיה האינדיבידואלית בקבוצות קטנות. עם זאת, ספק רב הוא, אם המאה העשרים גידלה כל כך הרבה אישים בולטים כמו המאה הקודמת. עובדה היא, שהנחיה אינדיבידואלית רבה מדי עלולה בקלות ללחוץ בחוזקה יתירה על הילד, עד שיעשה על ידי כך מקובע, בשלב שעדיין הוא צריך להיות גמיש, והוא יוכרח גם לסמוך על עצמו, בטרם פיתח את אישיותו. הילד זקוק לחופש מסוים כדי להטמיע את החומר הנלמד, על פי יכולתו ובזמן המתאים לו, ולא תמיד יחפוץ במנחים הנכנסים לו לוורידים ואשר בודקים את שליטתו בחומר. זו הסיבה שבית-ספר ולדורף מעדיף כיתות גדולות יותר מאשר בתי ספר מודרניים אחרים. אולם, באמצעות הטמפרמנטים הוא מכניס גיוון לכיתה מבלי לפצל אותה ליחידות. הכרת הטמפרמנטים הינו נכס חינוכי אדיר עבור המורה, כמו גם עבור טובתו העילאית של הילד. כי, אם יוכל הילד להתגבר על המזג העודף שלו על ידי כך שיפרוק אותו בילדות, או לפחות יכטא אותו באופן חופשי, קיימת תקווה שישג את האידיאל של שליטה על סגולותיהם של כל הטמפרמנטים על פי רצונו. משום שלמעשה, אדם בוגר זקוק לכולם, כל אחד בזמנו. ישנם אירועים בחיים, שאדם יכול לאמץ לעצמו טמפרמנט סגנוני, כמו במסיבות וחגיגות. אם צריך אדם לנהוג בתוך עיר פקוקה, טוב יעשה אם יתאמן בסבלנות של המזג הפלגמטי. אם יש להילחם עבור אידיאל מסוים, צריך אדם לקחת את "חרבו" הבלתי נלאית של המזג הכולרי. ואילו עבור חיי עיון או דת פנימית, זקוק הוא לעמקי ההגות של המזג המלנכולי.

בחוכמת העולם העתיק היו הטמפרמנטים קשורים תמיד לארבעת היסודות: אדמה, מים, אוויר ואש, שהינם רק ניסוח אחד של ארבעת המיכלולים של ישות האדם, שבעירוב הבלתי שווה שלהם ראינו אל הסיבה למזג מוקצן ובלתי מאוזן. לעומת זאת, העירוב ההרמוני של היסודות יוצר את האדם האידיאלי. כך גם מתאר אנטוניוס את ברוטוס, הרומאי האציל מכולם, בסוף מחזהו של שקספיר "יוליוס קיסר":

"היסודות היו מעורבים בו בצורה כה הרמונית, שהטבע יקום ויאמר לעולם כולו: אכן, זה היה אדם!".

פרק י"ז

גיל ההתבגרות

הבגרות המינית מפרידה את הילדות מגיל ההתבגרות באותה יעילות, בה מפרידים הרי האלפים את המדרונות שטופי השמש של איטליה מן האקלים הקשה יותר של הצפון. זהו מחסום כה בולט לעין, שאין צורך לומר הרבה על תכונותיו החיצוניות העיקריות. אולם בתחום הפיזיולוגי דעתו של שטיינר היא, שאין לראות רק או בעיקר בהתפתחותם של האיברים המיניים את השינויים הפיזיים החשובים ביותר של גיל זה. התהליכים הפיזיולוגיים המעצבים, שהיו כה פעילים באזור הראש בשנים הראשונות של החיים, מגיעים עתה אל הגפיים. הרגליים והזרועות של הנערים מציצות מתוך השרוולים והמכנסיים והופכות, לזמן מה, לדבר שקשה להסתדר איתו. שני המינים מגיעים לעיתים קרובות לחולשה גופנית. באותה עת מתקדמים כוחות המודעות והערות השכלית, שהפיחו חיות כה עזה בגפיו של הילד הקטן, לראש, וניצני החשיבה הביקורתית העצמאית מופיעים.

זה גיל בו על המורה להשגיח בתשומת לב על תלמידיו ולראות אם יש בהם סימנים של מאמץ-יתר ותשישות גופנית. בגיל זה קל יותר, מאשר בכל גיל אחר, לטפח את הכושר הביקורתי טרם זמנו, תוך גרימת נזק בלתי-הפיך הן לבריאותו של הנער והן לנפשו. יש עתה צורך, אפילו עוד יותר מאשר קודם, בהוראה רעננה, דימוין רב והתלהבות חמה יותר. ככל שתשומת לב הילדים תופנה מעצמם אל העולם, כן יעברו באופן הרמוני יותר שלב התפתחותי זה, שלעיתים קרובות הינו קשה למדי. התעניינות ערה בעולם מהווה במידה רבה משקל-נגד לחיטוט הפנימי הכרוך במיניות, ותפקיד המורה לכוון את המתבגרים לאופקים חדשים הנפתחים בפניהם כעת.

מזווית ראייה אחרת, גיל ההתבגרות הינו השיא של תהליך ההתגשמות, דהיינו, שיאה של הילדות. הנער מגיע להישגו הפיזי האחרון ביכולת ליצור את בני מינו. אך ההבדל העיקרי בין האדם לחיה מתגלה דווקא בתוצאות הבגרות